

ȚAPUL – PROIECȚIE A DOUĂ FAȚETE ALE ĂRHETIPULUI RĂULUI: AZAZEL ȘI SATAN

THE GOAT – MANIFEST PROJECTION OF TWO FACETS OF THE ARCHETYPE OF EVIL: AZAZEL AND SATAN

Petru Adrian DANCIU

Center for the Research or the Imaginary *Speculum*
1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia, Romania

Email: office.gnostic@gmail.com

Abstract:

Considered an unclean animal in Jewish monotheism, the goat's demonological history begins for the Jews with the establishment of the Yom Kippur holiday and ends with the Witches' Sabbath, intentionally associated with the Jewish Sabbath. Beyond the Christian terrors projected as a shadow over the Jewish people, we are dealing with a continuity of an intention whose permanence had to be ensured. From a demonological point of view, evil had to survive by the constant imposition of an "inverted" monotheism, in what we might call the "understanding" of Good and Evil for this world. From the biblical verses: "Aaron shall cast lots for the two goats: one lot for the Lord and one lot for Azazel" (Leviticus, 16, 8), to the at least curious expression of Jesus: "Render to Caesar what is Caesar's, and to God what is God's!" (Matthew 22, 21), it is only one step to ascertain the still active belief in monotheism, from the heart of Judaism of the first century. Thus, the presence of the impure in the goat of Azazel, will continue with the image of Caesar associated with the evil angel Samael or "God's poison", passing through the ages, in Christianity in the sabbatical rite of the witches. One constant remains: the constant antagonism against the Jewish people.

Keywords: goat; monotheism; Jewish and Christian beliefs; Azazel and Satan.

Doi țapi sau iezi (referindu-ne la *Levitic*, 16, 5, din volumul - *Septuaginta*. *Geneza*. *Exodul*. *Leviticul*. *Numeri*.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

Deuteronomul) devin protagoniștii multiplelor analize care, departe de a ajunge la un numitor comun, fragmentează în și mai multe părți o „schemă arhetipală” menită să mențină echilibrul dintre realitatea și iluzia lumii materiale. Indiferent dacă, în acest caz, se poate evidenția, *in extremis*, un dualism aplicat magic ori un monotelism/ monoteism ritualic, din perspectiva noastră, nu separat, ci împreună, toate aceste variante sunt valabile ca părți ale construcției unei viziuni magico-religioase firești pentru un iudaism aflat literalmente în construcție. Facem aici referire la o realitate, posibilă doar în procesul dificil de monoteizare a idolatriei unor triburi aflate la mare distanță de devenirea lor ca națiune. Or, tot ceea ce ne precede, în acest caz, se află cu mult peste ceea ce am putea recupera altfel decât apelând la constructele imaginarului, nu ar trebui judecat reductiv, în termenii aleși, în funcție de tipul de filosofie, credințe religioase sau religia căreia îi aparținem, ci, mai degrabă, *acceptând întregul* atât cât îl putem cuprinde și, implicit, ordona detașați, dacă se poate, până la despărțire chiar de unele dintre modelele științifice moștenite.

În esență, indiferent de sursele scripturistice și de traduceri, textul biblic al cărții *Leviticului* (cap. 16) ne spune că nicio creatură, în afară de Yahweh, nu este *inițiatorul* acestui ritual. YHWH își comunică voia lui Aaron, prin intermediul lui Moise, dreptul preot căruia tocmai i-au murit cei doi fii eretici ce au adus înaintea lui YHWH „foc străin” (16, 1, v. 10, 1-3). I se cere lui Aaron să aducă la ușa (în fața *pragului*) Cortului întâlnirii/ mărturiei doi țapi sau iezi tineri. Tot YHWH se va impune arogându-și dreptul de a-Și alege jertfa, Aaron fiind doar „mâna” ce va arunca *sortii* – cel mai probabil pietrele Urim și Turim¹ –, semn că întreg procesul spiritual ocult și religios

¹ v. *Septuaginta*: 373, nota la 16, 8. Este clar că termenul face referire la un obiect înzestrat cu funcție divinatorie: împlinirea voii lui YHWH. În ebr. *gōrāl* – „piatră mică”, sortul poate suferi interpretarea ezoterică a prezenței înțelepciunii curatei voințe divine (v. *Matei*, 10, 16) prin Mesiah, în ignoratul hylic. În El, mulțumită naturii Sale divino-umane, sortii converg într-o unică putere (v. *Matei*, 28, 18) subestimată de Arhonții acestei lumi: „piatra pe care au lepădat-o zidarii” (*Matei*, 21, 42-46), cu un dublu rol, de a *clădi* și de a *spulbera*, de data aceasta, aplicat asupra unei singure persoane, cu *sortii* din cartea *Leviticului*. Funcția Sa „dualistă” o regăsim și în alte contexte (v. *Ioan*, 14, 27 vs. *Matei*, 10, 34), ea având un unic scop: de a „împlini Legea” (*Matei*, 5, 17-19)/ voia lui YHWH. Revenind la sortii pentru Azazel, se credea că pietrele „erau puse într-un fel de recipient și

Creaturi imagine terestre, aeriene și acvatic

depășea capacitatea de înțelegere a „casei lui Aaron”.

Despre o cunoaștere de tip ezoteric putem vorbi doar în momentul în care o intenție divină, devenită act explicit², ajunge să fie ocultat, pe de-o parte, prin rolul mantic al aruncării sortilor, dar, și mai important, prin gnoza teoretică și practică care duce inevitabil spre o complexă înțelegere de tip hermeneutic. Ea poate fi redusă la ideea că binele și răul coexistă aproape pașnic în această lume, câtă vreme, în mentalul religios al „monoteismului” primar iudaic, cel din urmă se supune celui dintâi. Cel puțin liturgic, totul coexistă într-o regulă cultică a echilibrului, prin mulțumirea părților și reducerea conflictului, pentru ca poporul evreu să treacă cât mai puțin vătămat peste încercarea exodului și așezarea cu bine în teritoriul promis³.

YHWH vorbește transmițându-și mesajul sau voința divină alesului Său, actant uman semi-divin, Moise, dovedit drept intermediarul sau profetul lui YHWH. Rolul său este acela de a-l „traduce” sau „prelucra”, pentru ca mai apoi să-l retransmită în termenii înțelegerii umane, ca masaj *divino-uman*, unui terț sau *executant*, *marelui preot* sau *actantul uman cultic*, Aaron. În fine, cel din urmă va fi capabil de a-i oferi *consistență* prin *transformarea voinței divine* în rit, acceptat atât de YHWH, cât și de Azazel. Prin urmare, nu ne îndoim de existența unui mesaj de tip *ezoteric*, plecând chiar de la aspectul aplicat

inscripționate „pentru Domnul” și „pentru Azazel” (despre o astfel de inscripționare v. *Zaharia*, 3, 9 – n.a.). Recipientul era apoi scuturat în fața celor doi țapi: prima piatră ieșită pecetluia destinul țapului asupra căruia a căzut” (*Biblia*, 2019: 429-430, n. 16: 20). În fine, după „*Mișna*, decideau sortii prin două bastoane de aur sau de argint pe care scria: *pentru Iahve; pentru Azazel*” (Georgescu, 1934: 10, n. 5)

² Adică ezoteric, atunci când o poruncă este transmisă/ revelată *direct* unui singur om, de unde ulterior, rolul important al tradiției/ hermeneutice, cu efect practic în transformarea/ adaptarea sacralui (aici intervine aspectul mantic/ magico-religios) pentru profan, adică transformarea acestei porunci în rit aplicat/ exoteric pentru tipologia spirituală a momentului.

³ De o tactică asemănătoare s-a folosit YHWH și după nașterea lui Mesia, când, pentru a-l salva pe pruncul Iisus de la o moarte sigură, trimite magii în țara lor pe o altă rută decât aceea pe care au venit (v. *Matei*, 2, 12). Faptul că în procesul sensibil de mântuire a unui popor sau chiar a lumii Dumnezeu are o abordare pe care am putea-o defini ca „vicleană” în fața forțelor oponente, nu îi diminuează atotputernicia, ci o dovedesc.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatice

ritualic („văzut”) al mesajului divin, care vizează în special *coexistența, după reguli bine stabilite, a binelui și răului în relația acestora cu evreii*⁴. Mai mult decât evident devine mesajul *exoteric* afirmat cultic printr-o reală protecție divină, cu efect direct în apariția și dezvoltarea unei morale monoteiste în religiozitatea politeistă a poporului evreu.

Aspectul hermeneutic al interpretării mesajului divin funcționează precum „granița” dintre abordarea ezoterică. Hermeneutica face posibilă interceptarea miraculosului ca religios și, implicit, transformarea mesajului religios în cult. Cu riscul de a rata înțelegerea ezoterică, vom începe de la perspectiva exoterică.

1. Cunoașterea de tip exoteric

În funcție de *cheia lecturii*, textul biblic ni se descoperă din mai multe perspective; cea mai comună este exegeza construită pe realitatea ritualică sau exoterismul cultic, urmând funcția directoare a punerii în practică (exterior – comunitar și interior – personal) a poruncii divine. Caracterul exterior sau *vizibil* se evidențiază prin *alegerea* animalelor de jertfă (*Levitic*, 16, 7-8), prin *punerea mâinilor* (16, 20, 21), urmând ca unul dintre ele să fie sacrificat, celălalt, condus⁵ de „un bărbat anume rânduit” (16, 21, 26) și eliberat (16, 10) sau ucis în pustiu. Caracterul interior sau „discret” al ritului exoteric este dat de relația spirituală sau conexiunile *invizibil* dintre YHWH (actantul divin „primitor”), Aaron (actantul uman „conductor”), prin intermediul căruia se va mijloci transferul păcatelor casei

⁴ Coexistența explicitată sub forma unui „dualism moderat”, unde Binele, respectiv YHWH, ocupă funcția de titular, la distanță mare de perspectiva unui monoteism absolut, se poate observa cu ușurință în cel puțin două exemple oferite de Vechiul Testament: cazul dreptului lov (1, 6-12) și al profetului Zaharia (3, 1-3).

⁵ Evident că adausurile la rit nu s-au lăsat așteptate. Spre exemplu, „după *Mișna*, țapul era supus unui întreg supliciu: după tragerea la sort, animalul era însemnat cu un șnur roșu (*M. Yoma*, 4: 2; 6: 6); apoi țapul era mână în pustiu, iar pe drumul afară din cetatea Ierusalimului, compus din zece stații (număr negativ ce trimite la cele zece plăgi, cum mai târziu va fi dezvoltat de mistică cabalistică a secolului al XIII-lea d.Hr. în modelul „pe invers” al Arbore Sefirotic al răului absolut, descris de Goetschel (Goetschel, 1992: 89) și Lévi, (Lévi, 1994a: 204), era scuipat, bătut și înțepat, i se smulgea părul și era blestemat („Ia-[ne păcatele asupra ta] și du-te!” (*M Yoma*, 6: 4; *Ep. lui Barnaba* 7; Tertulian, *Împotriva lui Marcion*, 3.7.7)” (*Biblia*, 2019: 430).

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

lui Israel în ȧapul („recipient” viu al păcatelor) dus în pustiu de un om *însărcinat* (*Vulgata* traduce prin lat.: *emmisarius* – „cel trimis”)⁶, cu această misiune îngerului rău, Azazel (actantul divin „consumator de păcate”⁷).

Dincolo de abordarea antropo-imagologică a lui René Girard unde ritul este privit ca „reluarea mimetică a crizelor mimetice în spiritul unei cooperări religioase și sociale” (Girard, 2000: 182), trecând și prin perspectiva psihologiei abisale junghiene, conform căreia YHWH și Azazel se contopesc manifestându-se într-o singură „entitate”: *Spiritus phantasticus*, o „entitate”, ȧapul, în cazul nostru este capabil de a uni „în sine contrariile și, de aceea, el coboară în natura instinctuală până la animalic, unde devine instinct și stimulează poft

demonice” (Jung, 2004: 123). Conlucrarea, înțeleg

ă ca pact, încălcare, conflict și pace, este inevitabilă între contrariile înțelese moral ca Bine și Rău, aflate în dispută pentru supremația asupra lumii create. Sunt aspecte care pot fi diferențiate doar *ritualic* prin ceea ce noi numim: *sacral profan*⁸. Atunci când ritul este oprit, valorile care indică diferențele și asemănările se amestecă

⁶ Ceremonialul s-ar fi derulat în felul următor: „era trimis ȧapul cu însoțitorul lui cale de 12 mile romane (18 km), cale care era împărțită în zece secțiuni, unde se aduce hrană pentru cei ce conduceau ȧapul, căci veneau și preoți și laici cu ei, până la o prăpastie, unde-l repezeau” (Georgescu, 1934: 10, n. 5). La fel, din alte surse aflăm că animalul era dus, „în cele din urmă, într-un loc numit Bet Hadudu sau Bet Haduri (...), [unde – n.a.] ȧapul era aruncat într-o prăpastie. În *Ep. lui Barnaba*, 7: 8, se precizează că lâna ȧapului era recuperată și, însângerată, era atârnată de un mărăcin” (*Biblia*, 2019: 430-431). Subiectul ar merita dezvoltat, dar nu o vom face, pentru că ne-am depărta prea mult de subiectul nostru, menționând doar contextul biblic în care simbolul mărăcinului este valorificat în relație cu blestemul pământului din *Geneză*, 3, 18.

⁷ Pentru Origen, „măncătorul de păcate”, Cel care le consumă prin focul Său divin, este însuși Iisus Hristos, la fel cum moartea îi înghite pe cei ce rămân în păcat (v. Origen, 2006: 179, 181). Păcatul și virtutea sunt hrană pentru cei care le generează. Astfel, orice om are în el o hrană și, „dacă este rău și scoate rele, oferă aproapelui său hrană necurată” (Origen, 2006: 289). El subliniază efectul negativ nu doar al producerii, ci și al contaminării, de unde importanța ritualică a întoarcerii păcatelor actantului spiritual, considerat principalul vinovat pentru contaminarea în masă a lui Israel.

⁸ Sintagmă prin care înțelegem transformarea prin intervenția ciclică a ritului a experiențelor tari ale întâlnirii sacralului. Sacralul profan nu este altceva decât o rescriere în schemă liturgică a ceea ce altfel ar rămâne doar expresie vie a unor experiențe, până la urmă, personale.

Creaturi imagine terestre, aeriene și acvatic

pentru a sucomba în haosul survenit în relația sacrului cu profanul și, inversând polii valorilor, binele va fi perceput ca rău, iar răul, drept bine.

Perspectiva *liturgică*, conectată la caracterul interior (moral), „discret”, al ritului exoteric, presupune implicarea emoțională a israeliților în ritualul „lepădării” de păcate. Mai târziu, în creștinismul primar, vom întâlni o variantă publică a lepădării de păcate, la care s-a renunțat din motive lesne de înțeles. Aceasta va fi înlocuită cu „Taina spovedaniei”, o variantă „stilizată” a ritului veterotestamentar. Esența lui s-a păstrat: păcatul recunoscut se întoarce la cel care l-a produs sau, parafrazându-i pe Sfinții Părinți, îi „rușinează pe diavoli”. Cu toate că spovedania cuprinde și *patimile*, toate aspectele amintite au în vedere, în special, *sursa* păcatului: demonul. Evreii făceau o diferență între *patimile* sau păcatele înrădăcinate (*Levitic*, 16, 11), de zi cu zi (sau izbucnirile inconștientului personal) și *ispitele acceptate* (16, 20), venite din afară sub forma *gândurilor* (sau asaltul inconștientului colectiv), capabile chiar de „a poseda” sinele, teorie acceptată și de creștinii primelor secole (Danciu, 2016).

Participarea întregii comunități la ritual este coagulată în jurul noțiunii de vină. Tot ritul o introduce și pe aceea de ispășire, identică cu *certitudinea* reabilitării. Ar putea fi aceasta o reminiscență protestantă a iertării/ mântuirii prin mărturisire și credință. În fine, oricât de optimistă ar fi hermeneutica noastră, excludem din „cheia” noastră de interpretare orice asociere a ritului țapului ispășitor cu exegezele creștine. Nu Hristos⁹ sau Barnaba erau personajele vizate cu mii de ani înainte de a se pune în discuție un canon complet al cărților *Torei*, cu atât mai puțin al Noului Testament, ci doar două entități explicite ale căror nume apar în *Levitic*: YHWH și

⁹ Începând cu Barnaba, continuând cu Tertulian, Chiril al Alexandriei sau Augustin (și lista poate continua), s-a încetățenit tradiția acestei asocieri (Georgescu, 1934: 11-12), nefericite, din punctul nostru de vedere, prin forțarea limitelor interpretative, pe de-o parte, din dorința de a evita acuzația că evreii ar fi avut aprobarea cultului monoteist de a aduce jertfă demonilor, iar, pe de alta, de a prefigura jertfa Purtătorului, încărcat cu păcatele poporului drept măritor creștin, care se lasă dus spre sacrificiu ca un miel spre tăiere (v. *Isaia*, 53, 7).

Creaturi imagine terestre, aeriene și acvatic

Azazel¹⁰. Țapul nu putea fi privit ca o pre-închipuire avatarică a unui terț personaj, Hristos, chiar dacă este de presupus că evreii aveau cunoștință de profeția sau „protoevanghelia” din cartea *Facerii*, cum mai este numită în tradiția creștină. Țapul nu este, nici pe departe, un avatar *virtual* pentru Logosul ce nu primise încă trup (vor mai trece mii de ani până la timpul actului chenotic al întrupării), cu atât mai mult că animalul era *practic* încărcat, prin punerea mâinilor, cu păcatele poporului, imposibil de neantizat de o „ipoteză divină” (sau *profeție*) atât de depărtată în manifestarea ei în act.

Aspectul exoteric al „împăcării părților” din relația dualistă YHWH – Azazel este greu de contestat¹¹. De parcă o sursă primordială le este comună ambilor, o singură specie de animal face obiectul unui dublu sacrificiu, cu toate că, prin rit, se forțează o despărțire a „gemelarilor” într-un model dualist în prezența a două *entități* antagonice. Ceea ce rezervă înclinația spre o religiozitate de tip monoteist în fața unui dualismului extrem este atașamentul lui YHWH față de triburile viitorului popor al lui Israel. Odată receptat ca Dumnezeu tribal, El va înclina balanța spre un tip de monism acceptabil din punct de vedere teologic prin absorbția atributului teologic de creator, ca efect al învingerii zeilor Egiptului. În acest context, *țapul* devine un animal *pur* din punct de vedere ritualic. Faptul că Inițiatorul jertfei este YHWH poate fi privit ca un gest al superiorității divine, dar și o *parțială coabitare cultică* (Danciu, 2021: 105) „de nevoie” alături de îngerul rău Azazel, a cărui bogată istorie o vom ignora în cercetarea de față¹².

¹⁰ Mai mult sau mai puțin aparenta nuanță a antipozilor gemelari se va repeta într-un viitor timp eonic, când lui Mesia i se va opune îngerul rău, Samael (Sherbok, 2000: 214-215).

¹¹ Treptat, iudaismul a învățat că, pentru a se menține pe filiera monoteistă, ar trebui să subclaseze expresiile dualiste ale teologiei. Astfel, antagonismul bine/ rău se manifestă sub atotputernicia lui YHWH pe treapta inferioară a creaturilor spirituale, în conflictul aparent permanent între înger și demon; lucru evident în Cabala iudaică unde-l întâlnim pe credincios flancat, pe tot parcursul vieții, de doi îngeri (Iankl, 2021: 116-117), unul bun (în dreapta) și altul rău (în stânga). Mai grav este atunci când, aflat sub păcat (v. *Psalmul*, 109, 6) ori acuzat direct în fața lui YHWH, Satan, „pârâșul fraților noștri” (*Apocalipsa*, 12, 10), se mută în partea dreaptă, ca în „cazul” profetului Zaharia (v. *Zaharia*, 3, 1).

¹² Vom spune doar că personalitatea insolită a îngerului rău Azazel, pentru a fi înțeleasă în relația sa cu YHWH, trebuie contextualizată atât din perspectiva

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

Ritul țăpului ispășitor corespunde stării pre-monoteiste a spiritualității iudaice. În teologia monismului iudaic găsim un Dumnezeu/ Elohim creator, dar nerevelat ca YHWH (*Exod*, 3, 14) unui popor anume până la momentul inițierii „exodului” prin actantul său uman, Moise, aspect care se identifică, pe de-o parte, cu afirmarea de Sine și intrarea în conflict deschis cu zeii egipteni, după cum, pe de alta, cu oficializarea antisemitismului, criză inițiată de persecuția deschisă a populației majoritare. Mai veche decât tipul de religiozitate propusă de Moise este solida tradiție enohiană capabilă de a-și continua drumul alături de monoteismul yahwist instituționalizat, începând cu sincretismul capitolului șase din cartea *Facerii*, certificat de Iisus (1 *Petru*, 3, 19-20) și reafirmat de autorul *Apocalipsei* (9, 14).

Toate acestea sunt extensii peste timp ale tradiției enohiene. În scrierile lui Enoh sunt amintite numele celor douăzeci de îngeri răi, Azazel fiind unul dintre acești conducători. Pentru că nu există nicio mirare a evreilor din timpul lui Moise cu privire la menționarea numelui și introducerea lui în cult, concluzionăm că, până la acel moment, nu a existat niciun dezacord între enohianism și tânărul monoteism mozaic, implicit lipsit de o construcție teologică, capabilă să impună monoteismul la nivelul mentalului religios iudaic. Rezultă o perspectivă demonologică sincretică concretizată în prezența unui Dumnezeu (YHWH – Elohim) care s-a folosit de un înger rău pentru a ucide pe întâii născuți ai egiptenilor și care, mai apoi, a trebui „să-l răsplătească” pentru serviciul său. Modelul religios nu trebuie să ne mire, fiind inspirat de contractul social între oameni. Este evident că numele „îngerului Domnului” era cunoscut de evreii timpului lui Aaron: Azazel. Primirea în cult a unui înger rău nu poate fi interpretată altfel decât ca o recunoaștere a ajutorului oferit

tradiției enohiene, cât și printr-o conjunctură nefericită pentru egipteni. În tradiția enohiană, mai veche decât cea mozaică, Azazel este un important actant spiritual angelic, răzvrătit împotriva poruncii divine de a nu interacționa cu oamenii. Pentru că YHWH nu poate face răul, împotriva lui Faraon își va folosi „îngerul Său” (rău), cine altul decât Azazel, față de care se va simți, pentru o lungă perioadă de timp, legat. Cum altfel se poate explica implicarea sa cultică în viitorul construct cultic al iudaismului timpuriu? Aceasta nu mai este, însă, preocuparea exoterismului, ci a ezoterismului asupra căruia vom insista în cele ce urmează.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

unui Dumnezeu care, cu toate că dorește să-și impună supremația asupra zeilor Egiptului (*Exod*, 12, 29-36¹³), *nu poate*¹⁴ înfăptui răul în mod direct, așa că o face printr-un terț, după cum o va dovedi ulterior Pavel, ultimul apostol al lui Hristos.

În exoterismul monist, Țapul se transformă într-un „recipient animat” pentru păcatele lui Israel¹⁵. Pentru că sunt produse, impuse (de îngerii răi), acceptate și însușite în vitalitatea entităților create (oamenii), prin consecințele lor, faptele rele sunt la fel de *vii* precum entitățile care le înfăptuiesc. Se credea că întoarcerea păcatelor la cei care le-au generat era posibilă printr-un procedeu de *transfer*. Aici intervine prezența fizică a *animalul-vas* capabil, prin alegere (proces identic cu consacrarea) divină de a primi și transporta păcatele poporului. Țapul *nu este o jertfă* (*Levitic*, 16, 10) adusă lui Azazel, ci doar un recipient cu o hrană pe care îngerul rău urmează să o consume. Practic, i se returnează intențiile, care, odată acceptate ca ispite, se „materializează” în păcate. Acest „mixt” de energie a viului, contaminată cu rău și „extrasă” prin punerea mâinilor Marelui Preot, este consumată de Azazel, împreună cu o parte din energia contaminată a viului din care au fost. Din punct de vedere demonologic, avem aici poate primul și cel mai elocvent exemplu de ritualizare religioasă a „loviturii întoarse”, atât de răspândită în practica magică.

2. Cunoașterea de tip ezoteric

Încă din secolul al II-lea creștin, Origen *moștenește credința într-o cunoaștere de tip ezoteric*, cel puțin pentru tradiția veterotestamentară, de vreme ce afirma că „există și lege

¹³ Sunt câteva „variațiuni” cu privire la identitatea făptuitorului. Pentru a evidenția atotputernicia divină s-au impus versetele din *Exod*, 12. Pentru a o nuanța, vezi *Psalmul*, 78 (77), 49, unde locul lui YHWH este luat de îngerii nimicitori. Cel mai clar, identitatea actantului divin ne este oferită în epistola către *Evrei* (11, 28) de autorul ei, Pavel, un continuator fidel al curentului enohian (v. 2, 2-3) din iudaism în creștinism.

¹⁴ Motivul: dogmatizarea ulterioară, după stabilizarea cultului, a atributelor divine, fapt care contrapune dreptății, dragostea divină manifestată față de toate creaturile.

¹⁵ Origen va duce mai departe ideea, interpretând-o „duhovnicește”/ simbolic prin punerea imaginii animalului în relație cu *chipul* omului *denaturat de păcat* și stăpânit de depravare, care primește imaginea/ „icoana” (varianta satanizată: Baphomet, fig. 4-5) Țapului (Origen, 1982: 92-93).

Creaturi imagine terestre, aeriene și acvatic

care se dă doar lui Moise, și astfel nici Aaron să nu se facă părtaș acestei legi” (Origen, 2006: 171)¹⁶. Cert este că această „moștenire” i-a fost insuflată chiar de mediul puternic, polimorf spiritualizat al neo-platonismului și gnosticismului iudaizat al Alexandriei (Bigg, 2008: 127-278). Se presupune că această tradiție nu a dispărut, salvându-se în sistemele religioase care au supraviețuit marii crize a spiritualității antice. Un cercetător al misticii/ cabalei iudaice întărește presupunerea noastră afirmând că „spiritualitatea mistică universală a copiilor lui Abraham este o moștenire puternică, prețioasă și puțin cunoscută, din „firul” căreia sunt „țesute” religiile iudaică, creștină...” (Feldman, 2020: 29), chiar dacă astăzi, „puțini evrei iau în serios ideea că, în practică, religia străbunilor lor din deșert ar fi putut să difere radical de iudaismul rabinic” (Feldman, 2020: 33). Monoteismul sau, mai degrabă, monismul „Maestrului Abraham nu a însemnat, pur și simplu, că există un singur Dumnezeu, ci mai degrabă că *numai Sursa Divină există*. Prin urmare, mistica primilor evrei s-a concentrat, probabil, pe universalitatea și omniprezența Sursei Divine în toate ființele, din toate planurile de existență” (Feldman, 2020: 35). O astfel de *învățătură*, venită din monism și aparent incompatibilă cu monoteismul cultului actual, va face subiectul constructului spiritual secret: *Tradiția ezoterică* sau *Qabbalah*¹⁷.

Pe scurt, din *Zohar* deducem că „răul, păcatul și personificarea lor, demonii, sunt numiți *kelifot*, adică învelișuri, acoperiri, coji, forme exterioare ale tuturor lucrurilor existente” (Abelson, 2006: 119-120). Această contaminare masivă cu răul, care „pătrunde peste tot” (Abelson, 2006: 159), este una a *iluziei*¹⁸ și privește aproape tot ceea ce este YHWH a creat. Ea ar fi provocată

¹⁶ Mai mult decât atât, nici nu putea fi altfel, însuși creștinismul este fundamental ezoteric, cât timp „căpeteniile acestui veac” cu toate că știau de protoevanghelie nu aveau *cunoștința* actului chenic (v. 1 *Corinteni*, 2, 6-8); (Origen, 2006: 147). Odată creat „precedentul”, efectul unei continue tradiții ezoterice depășește granițele iudaismului, trecând în creștinism: „Dar știu că există și alte dogme în Biserică, mai secrete, la care nu le e permis să ajungă nici măcar preoților” (Origen, 2006: 147).

¹⁷ În Europa Evului Mediu (secolul al XII-lea), termenul primește sensul ezoteric astăzi prin școala lui Isaac cel Orb (v. Goetschel, 1992: 5).

¹⁸ Din care omul se poate trezi doar atunci când *atinge atributul de neființă*, când recunoaște, privind *în sine* și nu în afară, „că nu există, (că – n.n.) el nu este nimic până când Dumnezeu îi acordă atenție” (Sherbok, 2000: 230).

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatice

de „contractul” (*tsimitsum*) din Sinele Divinității pentru „a face loc” viitoarei creații. Pentru că este imposibil de cuantificat, acest spațiu „golit” de divin poate fi înțeles ca „infini”¹⁹, unde, ca primă ființare, este întunericul (Danciu, 2015) „tradus” în creat drept haosul primordial și răul, după contaminarea cu ordinea sau creația divină. Cu alte cuvinte, răul nu ar fi altceva decât expresia imperfecțiunii creației, închipuită simbolic de gândirea cabalistă ca *spargere a vaselor*²⁰, nimic mai mult decât o încercare de absolvire a Creatorului de vina unei creații „bune” sau „bune foarte” (v. *Geneză*, 1, 12, 18, 31), dusă până aproape de perfecțiune, dar nu perfectă. De vină ar fi materia, inițial un construct echilibrat, real pentru păcătoși, iluzoriu pentru drepti, amestec de întuneric și lumină. Un actant exterior ei, contaminat cu liberul arbitru, și-a arogat *dreptul* de a se opune Creatorului până într-acolo, încât își insinuează prezența în Rai, printre îngerii lui Dumnezeu (v. *Iov*, 2, 1). Răul devine expresia detașării treptate de YHWH, pornind de la răzvrătire și mergând până la sinuciderea ființei în „întunericul cel de dinafară”. Până la finalizarea acestui proces, răul viu (demonii și îngerii răi) este lipsit de *mana* sau materia spirituală luminoasă și hrănitore, motiv pentru care toți se află într-o continuă foame. O pot însă procura în măsura în care omul consimte, cu voie sau fără voie²¹, păcatul, o variantă distorsionată prin contaminare a luminii din viul uman.

Vom încerca să înțelegem cum poate intra în relație cu

¹⁹ A nu se confunda cu *Nenumitul, Nerecognoscibilul și Nedeslușibilul* „care se sustrage oricărei înțelegeri omenești în manifestarea Ființei Sale, în cele zece puteri... prin care El se manifestă în cadrul Creației și în actul de creație” (Scholem, 2000: 95, 127).

²⁰ Spargerea vaselor „a constituit o revoltă a acestor diferite elemente, un refuz de a participa la procesul de creație” (Sherbok, 2000: 41). Refuzul aduce ca pedeapsă privarea lor de hrana sau lumina divină. Din acest motiv, „pentru Lauria, răul este opus existenței și, în consecință, incapabil să existe prin propriile puteri, fiind obligat să-și extragă forța spirituală din lumina divină” (Sherbok, 2000: 41), manifestată doar în cele create. Lipsa de existență a răului (în sine ca substanță reală) o vom înțelege ca pe *incapacitatea de a se manifesta fără suportul hrănit al luminii pe care o poate consuma doar contaminată de păcat/ iluzie*.

²¹ *Zoharul* amintește de „plăcerile pe care și le îngăduie oamenii în timpul somnului [care - n.n.] dau naștere la o mulțime de demoni” (Sherbok, 2000: 31, 156-157). „În acest context, răul este înțeles ca un produs vast al unui proces organic” (Sherbok, 2000: 31), aproape imposibil de controlat de om, motiv pentru care există astfel de rituri de curățire prin umplerea unui „vas” cu păcate. Creștinismul va găsi o altă soluție: smerenia.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

teoriile de mai sus ritul țapului ispășitor. Este greu de crezut că evreii de tipul lui Aaron le aveau deja dezvoltate în variante atât de sofisticate. Totuși, exceptând variațiunile pe tema creației și a originii răului, monismul lui Aaron și cel extras de noi din Cabala este aproape identic. Este clar că, din perspectivă demonologică, pentru a exista ca manifest în *această lume*, răul trebuie să *contamineze* și să se *hrănească cu energia viului*, convertită în păcat, boală, posesiune demonică și moarte. Conform Cabalei, nimic din ceea ce este viu nu există fără să fie purtat sau colectat într-un trup/ vas. Spargerea vasului este identificată cu moartea, pentru că eliberează energia sau lumina deținută, iar cioburile nu mai pot fi lipite la loc, de unde și lipsa credinței în învierea morților. Vom duce interpretarea și mai departe, adăugând că, metaforic sau nu, aceste vase suntem noi. În principiu, dacă această cantitate de lumină sau energie este păstrată și fructificată în sens pozitiv de *sufierea de viață* aflată în vas, ea o va ajuta să ajungă, la finalul vieții pământești, „în sânul lui Avraam” (v. *Luca*, 16, 22). Dacă nu, ambele vor fi consumate treptat (cât timp se află în corp, doar energia vitală prin intermediul gândurilor și a faptelor păcătoase) și total într-o atemporalitate infernală de foamea entităților mai sus amintite. Câtă vreme energia contaminată va ajunge ca hrană îngerului rău, teoria dezvoltată aici poate fi aplicată și în cazul „vasului”/ țapului plin de păcate, pregătit pentru îngerul rău, Azazel. Ritul, așa cum este expus în cea de-a treia carte a Torei, nu vorbește despre uciderea țapului, ci doar de eliberarea sau izgonirea lui (v. *Leviticul*, 16, 22), semn că, cel puțin inițial, se credea că îngerul este cel care „simte” păcatele și sparge vasul pentru a le va devora²². El risca să-l contamineze pe omul ales să-l ducă în pustiu, motiv pentru care, preventiv, era privit ca impur, considerat curat abia după ce-și spăla hainele și-și scâldea trupul în apă. Abia după îndeplinirea acestor sarcini, îi era permis să intre iarăși în tabără (v. *Leviticul*, 16, 26).

Cum deja se cunoaște, conceptul de *punere a mâinilor* nu este caracteristic doar practicilor ritualice iudaice, ci întregii lumi greco-romane (Tipei, 2002: 137-162) și, evident, semite, motiv

²² Nu putem decât să presupunem că aproape imediat după ce poporul s-a stabilit în teritoriul promis, uciderea intenționată a animalului s-a impus ca metodă de precauție din două motive: 1. posibilitatea ca animalul să se întoarcă; 2. exista riscul major să fie găsit de un evreu și, în ambele cazuri, ritul să eșueze lamentabil.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

pentru care o rememorare a conceptelor și momentelor ritualice ale gestului la evrei este inutilă. În esență, punerea mâinilor se reduce la ideea de *transfer*, act contextualizat în funcție de rit: binecuvântare, vindecare, consacrare (leviților) ori aplicare a unei sentințe împotriva hulitorilor, jertfirea anumitor animale și, evident, ritualul din Ziua Ispășirii. Punct culminant al ceremoniei zilei de Yom Kippur se concretizează în actul de *transfer al păcatelor* prin gestul de punere a mâinilor pe capul țapului destinat lui Azazel și reprezintă o „rupere de nivel” prin faptul că acesta este *singurul dar autorizat cultic* adresat nu unui idol, ci unei entități spirituale reale, indiferent de titulatura ulterioară, de înger rău sau demon. Cartea *Levitic* evită a-l numi, semn că statutul său de „anti-Dumnezeu” era deja cunoscut. Din această perspectivă, Azazel ar putea fi interpretat din perspectivă demonologică drept „înainte mergătorul” lui Antihrist. În fine, gestul punerii mâinilor (v. *Levitic*, 16, 21) e „singurul caz în care transferul de păcate este menționat explicit în legătură cu punerea mâinilor în contextul jertfelor. Textul accentuează faptul că în acest ritual trebuie puse ambele mâini și aceasta este cheia pentru înțelegerea rolului țapului pentru Azazel” (Tipei, 2002: 67), timp în care preotul face o mărturisire a păcatelor poporului pentru că se credea că țapul dedicat lui Azazel chiar preia prin atingere (Tipei, 2002: 70-71) păcatele întregului popor ales (Tipei, 2002: 69-70).

Aceste păcate, modest numite de Laitman, „dorințe”, fac parte din categoria celor care *revin* sau de care evreii nu se puteau detașa cu ușurință. În creștinism primesc un nume cât se poate de expresiv: *patimi*. Apelând la ezoterismul Cabalei, Laitman împlânzește, pentru omul modern, limbajul misticilor afirmând că „Un țap pentru Azazel” reprezintă toate dorințele pe care încă nu le putem corecta. Există 613 de dorințe în noi, dintre care unele încă necorectate. Din pricina absenței Luminii care strălucește asupra noastră, nu putem să le reparăm. Noi depărtăm de la noi aceste dorințe și de aceea sacrificăm animale și le ridicăm pentru *Kduša* (sfințenie). Acestea sunt dorințele de la nivelul animalic. Există, totuși, dorințe cu care nu putem face acest lucru. De aceea, ne eliberăm, pentru moment, de ele, astfel încât să nu rămână cu noi, ca și când nu le-am avea” (Laitman, 2020: 288).

3. Perspectiva demonologică

Cuvintele „țap pentru Azazel” au sugerat „ideea că Azazel

Creaturi imagine terestre, aeriene și acvatic

este un termen care se aplică țapului: un adjectiv, o calitate ce capătă țapul prin aruncarea sorților” (Georgescu, 1934: 9)²³. Cu toate că cercetarea teologiei actuale pare să fi trecut peste aspectul că „înțelegerea numelui Azazel (...) apare și pentru vremea traducerii Vechiului Testament, cât și pentru mințile traducătorilor, destul de neclară, încurcată chiar, căci nu reprezintă o concepție nici unitară și nici temeinică” (Georgescu, 1934: 9), care să clarifice dacă numele face referire la un demon sau un înger rău. Mai degrabă, înclină spre prima variantă, semn că exclude un filon important: enohianismul. Ceea ce este exclus din analiza teologică, demonologia va lua în considerare, dovedindu-se astfel capabilă să aducă lămuriri suplimentare prin „conectarea” textelor din *Levitic* la tradiția demonologică enohiană.

Influențat de scrierile lui Enoh, Origen este primul autor creștin care vede în Azazel o prezență reală, un *demon*, fără a-l face egalul lui YHWH și fără a-i acuza pe evrei de demonolatrie²⁴ Mai mult, el va „contopi” țapul cu demonul, iar, mai târziu, alți teologi îl vor identifica pe Azazel cu țapul ispășitor (Georgescu, 1934: 14), teorie fără fundament logic²⁵, pentru că, dacă ar fi astfel, aceeași logică s-ar putea aplica și în cazul lui YHWH și jertfelor aduse Lui. Toate aceste interpretări se întâmplă pentru că Origen și alți comentatori patristici „s-au mărginit să trateze din punct de vedere simbolic această chestiune” (Georgescu, 1934: 14) sau au încercat să reducă totul la prezența demonilor

²³ O oarecare nesiguranță în interpretarea raporturilor dintre animal și îngerul rău este dată de următorul aspect: „Punerea mâinilor pentru a face țapul demn de a fi trimis pentru Azazel adaugă termenului Azazel o nuanță de binecuvântare atât sub formă activă, cât și pasivă, atât abstractă, cât și concretă” (Georgescu, 1934: 9).

²⁴ Vezi (Georgescu, 1934: 13. n. 17); (Origen, *Împotriva lui Celsus*, VI, 13).

²⁵ La fel de lipsită de logică este și părerea conform căreia „țapul nu era îndepărtat pentru a fi trimis cuiva, ci era îndepărtat de la jertfă, lăsat slobod” (Georgescu, 1934: 15), pur și simplu. Se face excepție de prezența „nominală” a îngerului rău, pentru că, după o altă interpretare, Azazel *nu este un nume*, ci „un termen abstract derivat de la verbul „a îndepărta” ... desemnând tot țapul sau mai degrabă interpretarea lui” (Georgescu, 1934: 15). Ar mai fi de amintit asocierea numelui cu a unei prăpăstii (amintită în *Mișna*, încă nedescoperită) sau al unui munte vecin cu muntele Sinai, un „gemelar negativ”, motiv arhetipal al munților basmici care se *bat cap în cap*. Variantele enumerate au fost alese pentru ca discursul teologic și liturgic al predicilor să fie simplificat, exagerări care ar fi exclus trimiterea la detalii extra dogmatice și apelul la cărțile apocrife.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatice

în câmpul idolatric păgân²⁶.

Exegeza creștină nu a ținut cont de conjunctura istorico-religioasă a timpului propus pentru scrierea cărții *Levitic*, de faptul că aproximativ patru sute de ani evreii au trăit în Egipt, timp suficient pentru a asimila credințe idolatre, la rândul lor, un construct sincretic. Dacă potențului câmp idolatric îi adăugăm permanența cumplitului deșert cu al său iconic arhetip al răului, Seth (Georgescu, 1934: 24-25), ne construim, cel puțin parțial, o imagine a *motivului existenței lui Azazel*. Ea nu putea fi exclusă din ceea ce era încă departe de a fi unanim acceptat ca monoteism. Evreii nu se puteau debarasa, pur și simplu, de sistemele magico-religioase arhaice care impuneau, după caz, dubla jertfă: prima, adusă zeului personal, a doua, celui care stăpânea spațiul unde comunitatea staționa sau pe care îl străbătea. Era firesc ca hermeneutica teologiei patristice să fie reductivă pentru a păstra nealterat conceptul de *sola scriptura* și să nu apară suspiciuni cu privire la puritatea monoteismul ebraic, mai ales că vorbim despre un *cult al țapului pentru Azazel care a apărut prin porunca lui YHWH*. Tocmai viziunea demonologică obligă la o perspectivă mult mai largă de înțelegere, care ajunge să privească aspectul discutat ca pe un *fenomen firesc de tranziție dinspre politeism spre monoteism printr-o treptată purificare monistă*.

Dacă, pe de-o parte, în *Levitic*, inferioritatea cultică²⁷ a lui Azazel în fața lui YHWH rămâne dificil de stabilit, în cartea dreptului Iov, Satan va apărea cu totul subordonat voinței lui YHWH, fapt indicând o schimbare netă de paradigmă prin impunerea, cel puțin la nivel oficial, a monoteismului în fața monismului susceptibil de sincretism și idolatrie. Mai mult, diferențele de concepte (monoteism vs. monism) sunt observate

²⁶ Vezi (Georgescu, 1934: 26-27), unde Azazel este interpretat ca un construct de inspirație egipteană (zeul pustiului, Typhon), de unde concluzia că „acest puternic împrumut a întărit ideea despre existența îngerilor răi, diavolii născuți din îngerii căzuți înainte de căderea omului” (28) și în concluzie: „Azazel din acest pasaj este un demon, un spirit rău, locuitor al pustiei” (34). La început, până la organizarea cultului în templu, este un *spirit al unui spațiu definit, care a migrat, legat fiind de rit, în zonele pustii din jurul Ierusalimului*.

²⁷ Termenul nu ar trebui înțeles în sensul teologiei monoteiste actuale. El ar trebui mai degrabă apropiat de ceea ce Lévi numea *Magie Înaltă*, de unde și trimiterea la noțiunea magică de „lovitură întoarsă”, pe care ritul o exprimă cu deosebită claritate.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

comparând faptele din aceleași două cărți, *Levitic* și *Iov*. În prima, Azazel este „căutat” de YHWH, acesta fiind inițiatorul ritului, iar, în *Iov*, vedem că rolurile se inversează, semn al stabilizării conceptului monoteist. Dacă în primul caz, Azazel deținea libertatea de a duce în ispită fără a cere aprobarea lui YHWH, în cel de-al doilea, Satan se vede obligat să ceară voie să facă aceasta dreptului Iov.

La ieșirea din Egipt avem o demonologie iudaică firavă, aproape incapabilă să țină piept demonolatriei/ idolatriei egiptene, ulterior semite, în lunga peregrinare prin Canaan. După șocul psihologico-religios al exilurilor repetate, stima de sine, construită pe ideea că evreii sunt un popor ales, scade dramatic, cu efect de durată asupra demonologiei monoteiste. Poate mai mult ca oricând, perioada elenistică va marca puternic prin câmpul sincretic al reprezentărilor idolatre. Mai mult ca niciodată, răul prinde *formă* nu doar în statuile zeilor, ci și în patronajul popoarelor prin îngerii răi, aflați în conflict deschis: războaiele oamenilor. YHWH pare retras din creație. Peste Israel va fi împuternicit Arhanghelul Mihael („Cine este ca Dumnezeu”); după Martorii lui Iehova, adevăratul nume pentru Iisus Hristos), în confruntare directă cu conducătorul spiritual al Romei, îngerul rău, Samael („Veninul lui Dumnezeu”); după unii demonologi, adevăratul nume pentru Satan).

În tot acest complex de teorii și simboluri, animalele nu vor fi uitate. Asocierea de imagini și nume nu poate fi mai clară decât în constructul iconic: țap – zeu/ Satyr (Fig. 1) – Azazel (Fig. 3). Este posibil ca *forma* (idolul Pan) și *conceptul* (entitatea Azazel), luate în discuție în partea finală a lucrării noastre, să se fi întâlnit undeva nu mai devreme de secolul III î.Hr.²⁸ (Fig. 1-2). Acesta ar fi momentul de întâlnire când, în condiții perfecte de criză spirituală, a politeismului și monoteismului, să se fi realizat simbioza între formă și concept. Rezultă nașterea unui construct deosebit: Baphomet.

²⁸ Originar din Arcadia (Peloponez), Pan este stăpân al animalelor, în special al turmelor și păștorilor. Va fi introdus la Atena în secolul al V-lea î.Hr. Coroborând această informație cu analiza criticilor considerate „extremiste” ale teologilor catolici, care cred că „compunerea *Leviticului* este posibilă „abia după exilul babilonian al poporului evreu, adică abia după veacul VI înainte de Hristos” (Georgescu, 1934: 22), avem o perioadă de două trei secole până când procesul sincretic să se întâmple.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatiche

Fig. 1. 2. Zoo-antropomorfism²⁹:
1. Satyr³⁰. 2. Mască romană reprezentând un satyr.

Acolo unde hibridizarea formelor dă naștere unei „specii” în existența căreia credincioșii (idolatrii și nu numai)

Fig. 3. 4. 5. Reprezentări ale metamorfozei imaginii țapului (Dogma):
3. Țapul lui Azazel; 4. Baphomet („Regele Templierilor”) în reprezentarea țapului sabbatic al vrăjitoarelor, publicată de Éliphas Lévi ³¹. 5. Statuia lui

²⁹ Evoluție reminiscentă a plasticii eneolitice (3.500-2.500 î.Hr.).

³⁰ Fragment sculptat pe un sarcofrag roman (sursa imaginii: https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1805-0703-125. Accesat la data de 03.04.2023).

³¹ Din întreaga descriere a reprezentării iconice a lui Baphomet, nimic mai mult decât o dezvoltare sincretică prin asocierea veterotestamentarului Azazel cu țapul

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

Baphomet din cunoscutul serial *Sabrina* (2018) difuzat pe Netflix.

lumii antice credeau cu putere, noi nu observăm decât exprimarea palpabilă a manifestării arhetipurilor (Fig. 2) prin intermediul artei sacre. Suprapunerea animalicului peste reprezentarea humanoidă este semnul sau „grația” unei însemnări tratate de noi ca „luare în posesie” a celei din urmă de către cea dintâi. Astfel, în anumite condiții, pe care le-am putea numi fără să greșim, ritualice, nu umanul, ci animalicul deține controlul, marcând existența unei persoane. De aici, sensul „superior” al ideii de posesiune, mai mult sau mai puțin acceptată, manifestată prin metamorfozarea fizică a păcatelor până la producerea fizică a unei mutații, o

Fig. 6. 7. 8. Reprezentări ale transferului imaginii în icon (Ritualul):
6. Cartea de Tarot: Diavolul cu corp pe Satyr; 7. Pentagrama satanică cu inserția capului de țap³²; 8. Secțiune dintr-o reprezentare a zeiței Tiamath.

(al patrulea din cele șapte animale magice (Lévi, 1996a: 117), vom reține doar că Țapul de Sabbath (al vrăjitoarelor) este, din punct de vedere al magiei europene, „figura panteistă și magică a absolutului... Capul de țap sintetizează caracteristicile câinelui, taurului și măgarului, reprezentând materia unică, moartea trupului și a păcatelor trupești” (Lévi, 1996b: 2). Indiferent de numărul imaginilor subsumate sincretic în reprezentarea iconică, până la final, viziunea lui Éliphas Lévi nu diferă prea mult de *rolul* arhetipal al țăpului oferit lui Azazel. Mai mult, undeva spre mijlocul lucrării sale, va trece chiar la identificarea lui Baphomet cu Azazel (Lévi, 1996a: 113-114); (Lévi, 1994b: p. 51).

³² După Éliphas Lévi, pentagrama întoarsă este „semnul rău al lui 5 (care – n.n.) se compune din doi (Satan și Antihrist – n.n.; (Lévi, 1994b: 182), unde antihriștii sau predicatorii lui Satan sunt reprezentați în varianta zoomorfă deja cunoscută a omului-țap), opunându-se lui trei sau dominând pe trei (Sfânta Treime – n.n.) (...)

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

metanoia negativă, uneori, definitivă. Ea este prezentă în mai toate reprezentările iconice ale antichității, unde întâlnim demoni humanoizi, dar și în poveștile cu metamorfi atinși de blesteme, păcate etc.

Forma demonului, expresie a magismului sincretic materializat în iconul omului-țap (Fig. 6), a primit suficient timp pentru a se dezvolta treptat, mulțumită și reinterpretărilor particulare ale aspectelor *tari* ale arhetipurilor, a căror origine trebuie căutată în practica magică (Fig. 7). Principalul scop al practicii magice, să nu uităm, este de a capacita în actantul uman potențele elementelor/ arhetipurilor, în cazul nostru, al babilonianului dragon-țap Tiamath³³ (Fig. 8).

Toate particularitățile „arhetipurilor negative” se unesc, parcă, în iconul Tiamath. Combinația celor două simboluri, țapul și peștele/ șarpele, de unde este exclus orice antropomorfism, ne face să credem că, în această etapă a artei iconice (aprox. 2.500 î.Hr.), ne aflăm în regiunea abisală a spectrelor abia perceptibile, dar funcțional-mediatoare, ale imaginarului demonologic, conectat la „lumea” arhetipurilor.

4. Conceptul țapul-Azazel/ om

Suprapunerea unei prezențe zoomorfe peste conceptul spiritual enohian de *inger rău*, în persoana lui Azazel, nu reprezintă altceva, din perspectivă demonologică, decât finalul unui proces complex de recunoaștere și ritualizare a răului. Faptul că avem de-a face aici cu iudaismul „monoteist” nu este decât o conjunctură apărută din aspirația omului spre mai bine. În general, la acest proces aproape omniprezent în spiritualitatea antică, vedem cum se conectează toate cultele politeiste, incapabile de a opri, ci doar de a calma temporar manifestarea liberă a inconștientelor arhetipuri. Dacă am încerca să adaptăm conceptele de inconștient personal și

Sunt forțele dezechilibrate care se obstaculează una pe cealaltă. Este, de asemenea, chipul țapului ispășitor” (Lévi, 1994a: 100).

³³ Identificat cu Leviathanul biblic, o creatură prin definiție marină (vezi *The Babylonian Legends of Creation*, de EA Wallis Budge, [1921]: <https://www.sacred-texts.com/ane/blc/blco7.htm>. Accesat la data de 03.04.2023), pentru că, prin definiție, monotesimul „reprimă” orice expresie a combinațiilor monstroase ale naturilor, chiar dacă nu se va putea opune reprezentărilor iconice ale arhetipurilor tari, precum Azazel, Leviathan sau Asmodeu.

Creaturi imagine terestre, aeriene și acvatic

colectiv ale psihologiei abisale la știința demonologică, am susține că acest *complex ritualic* (al „șapului ispășitor”) urmărește eliberarea prin detașarea completă a Sinelui de manifestările necontrolate și deja cristalizate ale inconștientului colectiv în realitatea relațiilor inter-umane. Prin *cristalizare* înțelegem orice manifestare necontrolată (a arhetipurilor inconștientului colectiv), nu de puține ori dublată de efecte exotice, dintre care cele mai comune, formează complexul de posesiune demonică, după cum orice alt simptom (de „bântuire”, levitație, combustie etc.) este capabil de a incapacita temporar, total sau parțial conștientului. Toate aceste manifestări *exotice* depășesc sfera controlului uman, astăzi mai mult sau mai puțin forțat prin bolile psihice. Pentru cei vechi era clar că, deși fructificată ca bază, *cristalizarea* depășește cu mult natura păcătoasă a omului prin *efectele exotice* imposibil de explicat altfel decât drept o intruziune străină. Dacă asociem „natura” păcătoasă a omului cu activitatea inconștientului personal, mai „tânăr” și mai ușor de „calmat” prin rituri de (auto)curățire, *cristalizarea* se dovedește o izbucnire a funcțiilor negative ale arhetipurilor inconștientului colectiv, construite pe această bază „naturală”. Odată produsă, criza și efectele ei nu pot fi controlate de *păcătosul* decăzut în *pătimaș* sau *posedat*, drept care se impune o intervenție exterioară. La nivel psihologic, ritul produce „ruperea de nivel” prin detașarea bruscă de ceea ce „pacientul” percepe drept răul imposibil de controlat sau de numit. De aceea, o va face în locul lui „terapeutul” sau Marele Preot. Prin intervenția ritualică a terapeutului-preot, umbra sau păcatele deja cristalizate se desprind de „viața spirituală” a pacientului/ păcătosului, urmând ca tot ceea ce a oferit vitalitate arhetipurilor inconștientului colectiv să se estompeze. Odată păcatul „mărturisit”/ identificat de către terapeut și „recunoscut” de pacient, dreptul la existență a „naturii păcătoase” cristalizate se stinge. Am putea adăuga că marea ironie a luptei pentru ființare a răului este că, odată recunoscut și demascat, *se neantizează* (de unde *sensul ezoteric* al *tainei spovedaniei*), din *realitate*, „drenându-se” în ceea ce am putea numi starea de *premanifestare* a inconștientului colectiv. Cum din *necesitate* se naște magneticul mecanism al păcatului, ea va fi suficientă pentru a alimenta cu energie vitală un arhetip care, prin

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

vechimea și puterea dislocate asupra conștiinței, nu ar trebui să ființeze.

Vom aminti, fără a dezvolta subiectul, două concepte dogmatice la baza a căroră stă, printre altele, și *motivul țapului ispășitor* sau arhetipul care scapă oricărui control. Primul apare dezvoltat în lucrarea *Herma Păstorul* (aprox. 170 d.Hr.), canonică până în „momentul” alcătuirii listei *Fragmentului Muratorii* (publicat în 1740). Conform lui Herma, atunci când îngerul rău acționează asupra noastră (motivele nu intră în această discuție), libertatea (nu neapărat și conștiința de sine) ne este temporar anulată pentru a făptui lucruri reprobabile. Al doilea concept vine din protestantism. El spune că doar harul lui Dumnezeu ne poate mântui/ curăța de păcate, semn că nu putem fi considerați responsabili de faptele noastre, de unde valoarea relativă a faptelor bune afectate de influența rea a mândriei, slavei deșarte etc. Sunt constructe indirecte, expresii ale unor teoretizări discutabile dogmatic, dar a căror natură teologică exprimă o realitate experimentată, profund înrădăcinată în mentalul sacral colectiv. Ne gândim la faptul că răul, prin actanții săi umani și spirituali, cu sau fără acceptul liber consimțit, primește devenire în realitățile create. Odată intrat în existență, răul incubat se constituie ca *substanță* din energia viului pe care l-a infestat primind, treptat, consistență (numit păcat, posesiune ori infestare demonică, microb, virus etc.). Astfel, prin efectul victoriilor obținute, oferă certitudinea că dispune de o libertate de acțiune prea mare, de putere absolută (1 Ioan, 5, 19), cel puțin până la momentul *demascării* sale. Acesta ar fi momentul când totul ar trebui să se întoarcă împotriva lui prin câteva acțiuni directe, precum *exorcismul*, *legarea și trimiterea substanței* lui, prin transfer, într-un „conținer” viu, cum este „cazul” țapului pentru Azazel sau, nuanțat, al porcilor din ținutul Gadarenilor (*Matei*, 8, 28-34; *Marcu*, 5, 10-20; *Luca*, 8, 26-39). Finalul întregii acțiuni punitive trebuie să coincidă cu momentul „asumării” energiei rele de către actantul demonic ori uman (în practica magică a „loviturii întoarse”) care se crede că a produs-o. Îngerul rău Azazel devine, *volens nolens*, *sin eater-ul substanței* străine de creație sau *păcatului* pe care l-a eliberat în lume. Le va consuma pentru ca mai apoi să le elibereze din nou (*Proverbe*, 26, 11), într-un proces a cărui ciclicitate se va stinge odată cu distrugerea ultimului templu.

Vom ajunge la aceeași concluzie, dacă vom aborda tema

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

noastră din perspectiva istorico-religioasă. Prezența animalului într-un rit deja evoluat (spre monoteism) ar putea fi înțeleasă ca o *reminiscență* al unui cult totemic la populațiile semite de păstori, cult întâlnit peste tot acolo unde, pe întreg parcursul peregrinărilor poporului ales prin Canaan, sunt prezente animale *dedicate* anumitor tipuri de jertfă. În ciuda faptului că nici cultul de la templu nu se poate debarasa de spectrul prezenței totemice a *șapului*, iudaismul va reuși să-l subordoneze singurului dumnezeu: YHWH. Tot ce depășește sfera monoteismului, practicile extra cultice vor crea repulsie sacerdotului, atitudine insuficientă pentru eliminarea lor din sfera practicilor magice expiatorii. Pentru că, de la construirea primului templu la *acceptarea* ritualului șapului ispășitor s-a scurs o perioadă lungă de timp, la origine, el este pentru noi expresia imposibilității de *a asimila*³⁴, cel mult modifica prin impunerea cultică a două jertfe, o „situație ritualică” puternic înrădăcinată în sacralul magico-religios semit. *Split*-uirea prin *dublarea* ritualică a ceea ce la început era marca unui singur cult animist se va obține sub presiunea impusă de prezența lui YHWH. Nu este un element de noutate faptul că, urmând linia directoare a tuturor sistemelor religioase ale epocii – dacă nu este posibilă asimilarea unui zeu de către altul, cel puțin să se obțină subordonarea lui Azazel –, iudaismul a preluat „moda” războiului sacru întâlnită peste tot în spațiul semit și nu numai.

Referințe:

- Abelson, J. (2006). *Mistica ebraică / Jewish Mysticism*. București: Editura Herald.
- Bădiliță, C., Băltăceanu, F., Broșteanu, M., Slușanschi, D. (coord.) (2004). *Septuaginta. Geneza. Exodul. Levitircul. Numeri. Deuteronomul / Septuagint. Genesis. Exodus. Levite. Numbers. Deuteronomy*. vol. 1. Iași: Editura Polirom.
- Biblia după textul ebraic. Exodul. Leviticul / The Bible according to the Hebrew text. The exodus. Leviticus*. (2019). Ediție îngrijită de Maria Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu. București: Editura Humanitas.
- Bigg, C. (2008). *Creștinii platonicieni din Alexandria / The christian*

³⁴ Și zeii pot muri. Se întâmplă în două moduri: 1. Prin asimilarea completă (*teofagie*) a atributelor de către un alt zeu, sub influența socio-politică umană; 2. Treptat, prin diluarea sincretică a practicilor sale cultice fapt care-l aruncă în uitare, identică morții sale. În cazul nostru, avem de-a face cu cea de-a doua etapă.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

- platonists of Alexandria*. București: Editura Herald.
- Danciu, P.A. (2015). De la 2 Enoh la Apocalipsă. Doi autori, un singur roman / Of 2 Enoch to the Book of Revelation. Two authors, one novel. In *Incursiuni în imaginar*. vol. 6. 73-94.
- Danciu, P.A. (2016). Mitul enohian al îngerilor răi, în viziunile lui Herma / Enoch's myth of the angels in Herma's vision. In *Incursiuni în imaginar*. vol. 7. 67-80.
- Danciu, P.A. (2021). Ce este demonologia? O altfel de viziune asupra științei demonologice / What is demonology? A different view on demonological science. In *Incursiuni în imaginar*. vol. 12. 93-109
- Feldman, D.H. (2020). *Cabala – Moștenirea mistică a copiilor lui Abraham / Qabalah: The Mystical Heritage of the Children of Abraham*. Traducere în limba română de Walter Fotescu. București: Editura Herald.
- Georgescu, I.V. (1934). *Demonologia Vechiului Testament - Azazel / Demonology of the Old Testament - Azazel*. București.
- Girard, R. (2000). *Țapul ispășitor / Le bouc émissaire*. Traducere din limba franceză și note de Theodor Rogin. București: Editura Nemira.
- Goetschel, R. (1992). *Kabbala / La Kabbale*. Traducere în limba română de Carmen Blaga. Timișoara: Editura de Vest.
- Iankl, ben S. (2021). *Ben Elohim – „Fiul lui Dumnezeu” în manuscrise antice ebraice „uitate”*. Traducere din limba ebraică de prof. Zwi Ianculovici. București: Editura Teșu.
- Jung, C.G. (2004). *Opere complete. Tipuri psihologice (Psychologische Typen)*, vol. 6. Traducere din limba germană de Viorica Nișcov. București: Editura Trei.
- Laitman, M. (2020). *Dezvăluind Secretele Bibliiei. Mecanica internă a Torei / Revealing the Secrets of the Bible. The internal mechanics of the Torah*. Traducere din limba engleză de Dan Agent. Oradea: Editura A.R.I.
- Lévi, É. (1994a). *Curs de Filosofie Ocultă / Cours de Philosophie Occulte*. Traducere din limba franceză de Maria Ivănescu. București: Editura Antet.
- Lévi, É. (1994b). *Misterele Kabalei. Armonia ocultă a celor două Testamente / Les Mystères de la Kabbale. L'harmonie occulte des deux Testaments*. Traducere în limba română de Maria Ivănescu. București: Editura Antet.
- Lévi, É. (1996a). *Dogma și Ritualul Înaltei Magii. Dogma / Dogme et Rituel de la Haute Magie. Dogme*. Traducere în limba română de Maria Ivănescu. București: Editura Antet.
- Lévi, É. (1996b). *Dogma și Ritualul Înaltei Magii. Ritualul / Dogme et Rituel de la Haute Magie. Rituel*. București: Editura Antet.

Creaturi imaginare terestre, aeriene și acvatic

- Origen. (1982). *Scrieri alese. Exegeze la Noul Testament. Despre rugăciune. Filocalia / Selected writings. Exegesis on the New Testament. About prayer. Philokalia*. t. 2 din col. „Părinți și scriitori bisericești”, vol. 7. Traducere în limba română de pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Origen. (2006). *Omilii și adnotări la Levitic / Homilies and Annotations on Leviticus*. Traducere de Adrian Murariu. Iași: Editura Polirom.
- Scholem, G. (2000). *Studii de mistică iudaică / Studies in Jewish Mysticism*. Traducere în limba română de Inna Adescenco. București: Editura Hasefer.
- Sherbok, D.C. (2000). *Mistica iudaică. Antologie / Jewish mysticism. Anthology*. Traducere în limba română de Sanda Lepoev și Gheorghe Lepoev. București: Editura Hasefer.
- Tipei, J.F. (2002). *Punerea mâinilor. Semnificația actuală în Sfânta Scriptură și în literatura greco-romană / The laying on of hands. Current meaning in Holy Scripture and Greco-Roman literature*. Oradea: Editura Cartea Creștină.

~~~~~

Petru Adian DANCIU is a Ph.D in Philology with a thesis on the Romanian folk tale at 1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia (2018). He graduated the Faculty of Letters, Philosophy and History, Department of Orthodox Theology, Universitatea de Vest, Timisoara (1999). Master in History and Philosophy of Religions, Faculty of Orthodox Theology, Aurel Vlaicu University of Arad (2009). He is a member of the Speculum Research Center of the Imaginary, Alba Iulia. He is also a Teacher and author of the volume *Teologia numelor divine. Egiptul Antic (The Theology of Divine Names. The Ancient Egypt)* (2005), *Demonologia basmului popular românesc. Motivul zmeului (The demonology of the Romanian folk tale. The motif of the dragon)* (2019), *Zmei, draci și strigoi. Eseuri de hermeneutică a basmului popular românesc (Dragons, devils and vampire. Essays on the hermeneutics of Romanian folk tales)* (2021). Articles and studies published in *Tibiscum. Ethnography and History Studies and Communications*, in the local journals *Interferențe*, *Gnosis* and in the international journals *Journal of Romanian Literary Studies*, *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, *Incursions into the imaginary*, *TricTrac: Journal of World Mythology and Folklore*, *SÆCULUM*. He has participated in national and international symposiums in Timisoara, Deva, Alba Iulia, Târgu-Mureș.